

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.812 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-11>**Бурда Степан Ярославович,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології,

Інститут з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,

Львівський державний університет внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9904-311X>

ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ АСПЕКТИ

***Анотація.** У статті висвітлюється питання кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі, аналізується кримінально-виконавче законодавство України, яке регулює порядок виконання покарання у виді позбавлення волі, звертається увага на стан дотримання та забезпечення права та обов'язки громадян, які відбувають покарання, зроблено спробу охарактеризувати порядок умов виконання та відбування кримінальних покарань.*

Кримінально-виконавче законодавство України регулює порядок і умови виконання і відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів. злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню щодо засуджених.

Під час здійснення кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі основну увагу слід приділяти тим рисам, які безпосередньо формують особистість злочинця. До таких ознак, зокрема, належать соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні.

Удосконалення порядку умов виконання та відбування кримінальних покарань є необхідною складовою розбудови України як демократичної, правової держави. Чинне кримінально-виконавче законодавство України виходить із принципу, що засуджений не є об'єктом виховного впливу, а є суб'єктом кримінально-виконавчих правовідносин, захист прав, законних інтересів та обов'язків якого має гарантуватися кримінально-виконавчим процесом. законодавство. Тому, важливо визначити дієвість та ефективність зворотного зв'язку між державними установами, які виконують покарання, та особою засудженого, з точки зору досягнення мети виправлення та повернення законслухняної людини в суспільство.

***Ключові слова:** Кримінальний кодекс, Кримінально-виконавчий кодекс, кримінальне покарання, кримінально-виконавча установа, засуджений, кримінально-виконавча характеристика, виховний вплив.*

Burda Stepan. EXECUTION AND SERVING OF SENTENCES: CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINAL-EXECUTIVE ASPECTS

***Abstract.** The article highlights the issue penal characteristics sentenced to imprisonment, the analysis of criminal-executive legislation of Ukraine, which regulates the execution of sentences of imprisonment, given the state of compliance and ensuring the rights and responsibilities of citizens serving sentences, attempt to describe the procedure and conditions of serving criminal sentences.*

The criminal executive legislation of Ukraine regulates the procedure and conditions for the execution and serving of criminal punishments with the aim of protecting the interests of the individual, society and the state by creating conditions for the correction and resocialization of convicts, preventing the commission of new crimes by both convicts and other persons, as well as preventing torture and inhuman or degrading treatment of convicts.

When carrying out the criminal-executive characterization of those sentenced to deprivation of liberty, the main attention should be paid to those features that directly form the personality of the criminal. Such signs, in particular, include socio-demographic, criminal-legal, moral-psychological ones.

Improving the order of conditions for the execution and serving of criminal punishments is a necessary component for the development of Ukraine as a democratic, legal state. Current criminal enforcement legislation of Ukraine is based on the principle that a convicted person is not an object of educational influence, but is a subject of criminal enforcement relations, the protection of the rights, legal interests and obligations of which must be guaranteed by the criminal enforcement legislation. Therefore, it is important to determine the effectiveness and efficiency of the feedback between the state institutions that carry out the punishment and the convicted person, from the point of view of achieving the goal of correction and returning a law-abiding person to society.

Key words: *Criminal Code, Criminal Executive Code, criminal punishment, penal institution, condemned penal characteristics, educational influence.*

Необхідною складовою розбудови України як демократичної правової держави є вдосконалення порядку виконання та відбування кримінальних покарань. Чинне кримінально-виконавче законодавство України ґрунтується на принципі, згідно з яким засуджений є не об'єктом виховного впливу, а суб'єктом кримінально-виконавчих правовідносин, захист прав, законних інтересів та обов'язків якого має гарантуватися кримінально-виконавчим законодавством. Тому важливим є визначення дієвості та дієвості зворотного зв'язку між державними установами, які виконують покарання, із засудженим, з точки зору досягнення мети виправлення та повернення законослухняної людини в суспільство.

Окремим аспектам проблеми забезпечення порядку умов виконання та відбування кримінальних покарань присвячено низку наукових досліджень, зокрема праці таких учених, як І.Г. Богатирьов, В.О. Меркулова, Г.С. Резніченко, Ю.А. Чеботарьова, С.В. Царюк

Під час здійснення кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі основну увагу слід приділяти тим рисам, які безпосередньо формують особистість злочинця. До таких ознак, зокрема, належать соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні.

Кримінально-виконавче законодавство України регулює порядок і умови виконання і відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів. злочинів як

засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [2].

Заслуговує уваги думка професора І.Г. Богатирьова щодо того, що в українській пенітенціарній науці на сьогодні відсутнє поняття «кримінально-виконавча характеристика».

Професор І.Г. Богатирьов дає власне визначення кримінально-виконавчої характеристики. Кримінально-виконавча характеристика – це регламентований чинним законодавством порядок умов виконання і відбування кримінальних покарань. Він зазначає, що вивчення особистості засудженого в період відбування покарання має включати всі без винятку елементи характеристики засудженого, тобто містити соціально-демографічні, кримінально-правові, психолого-педагогічні, реабілітаційні характеристики, зберігатися в часі та сприяти адаптації протягом періоду звільнення [3, с. 54].

Кримінальне покарання пов'язане з позбавленням або обмеженням певних духовних, матеріальних і фізичних благ засудженого. Кожен вид покарання є примусовим заходом, в тій чи іншій мірі має каральний зміст, який полягає в обмеженні прав і свобод засудженого в установленому законом порядку.

Це може виражатися в обмеженні пересування та спілкування з іншими членами суспільства (у разі позбавлення волі), праві обирати вид праці на власний розсуд (у разі позбавлення права займати певні посади або займається певною діяльністю), у матеріальних обмеженнях (у разі виправ-

них робіт, штрафу, конфіскації майна). Саме це має викликати у засудженого негативні та позитивні переживання, стимулювати моральне оновлення. Переживання, викликані кримінальним покаранням, також мають певною мірою спонукати засудженого до усвідомлення своєї провини та відповідальності перед суспільством і державою.

О.С. Міхлін розкриває сферу нових відносин і зазначає, що засуджений виключається з певного кола відносин, а інші відносини принципово змінюються. Але виникають нові суспільні відносини, учасником яких він стає, і засуджений не має права порушувати кримінально-правові та кримінально-виконавчі заборони, він повинен дотримуватись прав і обов'язків, встановлених нормативними актами кримінально-виконавчої служби. обслуговування. Досягнення позитивних результатів, а саме: законослухняної поведінки, засудження вчинення злочину, соціальної адаптації та життя без правопорушень є основним результатом карально-виховного впливу та ознакою виправлення особи [4, с. 67].

У широкому розумінні кримінально-виконавча характеристика охоплює всі сфери життя засудженого під час відбування покарання: показує, де і в якій кримінально-виконавчій установі засуджений відбуває покарання; містить дані про дотримання ним порядку та умов відбування покарання, ставлення до праці, участь у самодіяльних організаціях, підвищення загальноосвітнього та професійного рівня, інтенсивність погашення заборгованості за виконавчими листами, підтримання зав'язків із родиною, родичами та знайомими, ефективність використання спеціальних прав на побачення, отримання посилок (передач), ставлення до вчиненого злочину, планування свого життя на майбутнє тощо. У вузькому розумінні кримінально-виконавча характеристика – це, насамперед, відтворення дисциплінарної практики, яка застосовувалася до конкретного засудженого, і є не тільки засобом забезпечення режиму відбування покарання, а й результатом виправний вплив на конкретного засудженого. Поки

що дисциплінарна практика є єдиною підставою для визначення ступеня виправлення засудженого, а отже і для вирішення питання щодо поліпшення умов тримання, дострокового звільнення з місць позбавлення волі [5, с. 144].

Законодавче визначення якісних та кількісних характеристик усіх понять (*сумлінна поведінка, системні порушники, злісні системні порушники*), визначених у Кримінальному та Кримінально-виконавчому кодексах, дасть можливість чітко визначити у правозастосуванні пов'язані з ними правові наслідки. Вони повинні відрізнятися не тільки тривалістю відбутого покарання, а й конкретними показниками життя засудженого під час відбування покарання у виді позбавлення волі.

Такий підхід має спонукати засудженого до свідомої поведінки, оскільки з першого дня перебування у кримінально-виконавчій установі закритого типу він матиме поведінкову модель, необхідну для кожного випадку, коли змінюються умови ув'язнення. Засуджений сам повинен вирішити доцільність і можливість реалізації цього погляду, який за законами виховання має бути найближчим, середнім і далеким, але реальним, чим значно підвищити правовий статус особи, залежно від відбутого покарання та поведінки.

У поєднанні з викладеним особливою актуальності набувають критерії визначення ступеня корекції. Як правило, в різних оцінках діяльності виправних установ стан досягнення встановлених кримінальним законом цілей покарання – виправлення засудженого розглядається як результат дії кримінального покарання, заходів під час відбування покарання, реінтеграція в суспільство, навчання вести законослухняний спосіб життя. Складність досягнення цього в місцях позбавлення волі, прогнозування того, чи дійсно виправні особи будуть звільнені з установ, відсутність ефективної системи критеріїв для визначення стану, якою мірою це досягнуто, були темами для багатьох дискусій та тематичних досліджень.

Якщо звернутися до історичного аспекту цього питання, то слід згадати 1960-1970-ті

роки. Дуже активно шукається відповідь на це питання, а саме критерії ефективності покарання у вигляді позбавлення волі та заходи з перевиховання через трудові заклади. Виходить, що для визначення ступеня виправлення засудженого лише за чіткими критеріями, набором показників у кожен конкретний момент необхідно аналізувати відбутий термін покарання.

Теоретична та практична значущість розробки таких норм полягала в тому, що кримінальне законодавство того часу пов'язувало використання умовно-дostroкового звільнення (хоча і в досить обмеженій формі) з можливістю відволікання злочинців з фактом переведення навчального закладу до іншого закладу (з більш сприятливими умовами), можливістю переведення в колонію, а встановлення юридичного факту – певний ступінь виправлення. Таким критерієм (у загальному вигляді, в широкому розумінні) має бути поведінка правопорушника, яка б дозволяла визначити в кожній конкретній момент, скільки правопорушників були реабілітовані, стали на шлях виправлення і не зачеплені виправленням.

Конкретними показниками, які дозволяли адміністрації закладу приймати ці рішення, були рівень правопорушень осіб, які відбувають покарання, порушення режиму тримання під час відбування покарання, ставлення до праці, а отже, рівень виконання норм виробітку, ставлення до професійно-технічного та загальноосвітнього навчання (здебільшого стосувалося неповнолітніх) [6, с. 324].

Великі суперечності характеризують виправний процес засудженого з огляду на умови, в яких цей процес відбувається. Однак єдине, що визнає будь-який вчений, це те, що засуджений повинен дотримуватися встановлених у місцях позбавлення волі кодексів поведінки, визнаючи необхідність їх дотримання. Про важливість цього критерію свідчить також наявність кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи, дії, що дезорганізують роботу виправних установ (ст. 391, 392 Кримінального кодексу України) [7].

Тільки на підставі оцінки готовності особи виконувати наказ, умов відбування покарання та фактичних результатів відбування можна оцінити правильність особи. На сьогоднішній день в науці кримінального права оціночними показниками для визначення ступеня виправлення є дані, що характеризують поведінку засудженого, його ставлення до праці, навчання та інших заходів виховного впливу.

Характеристика боротьби зі злочинністю неможлива без аналізу особливостей дисциплінарної практики в жіночих виправних установах. Відповідно до загальноприйнятого традиційного визначення, більшість засуджених жінок, враховуючи їх психосоціальні та психофізичні особливості, належно поведуться в місцях позбавлення волі, не вчиняють злочинів, що також свідчить про їх невинуватість. не втратила своїх загальноприйнятих інтересів, соціальних прагнень, і це слід використовувати для мінімізації негативних наслідків позбавлення волі.

Якщо розглядати заохочення як заходи, здатні змінити правовий статус засудженого під час відбування ним покарання в бік поліпшення його життя в місцях позбавлення волі, то слід визначитися з цими двома групами заходів. До першої належать одноразові заохочення, які дають засудженим можливість у короткий термін поліпшити свій стан морально і матеріально, коли засуджений реалізує право на додаткові пільги. Ці заохочення визначені ч. 1 ст. 130 Кримінально-виконавчого кодексу України, якою визначено, що за сумлінну поведінку і ставлення до праці, виховання, активну участь у роботі самодіяльних організацій застосовуються заохочення: подяка, рекомендації, грошові винагороди, дарування подарунків, дозвіл на отримання додаткових пакетів або переказів, пропозиція додаткової короткострокової або довгострокової зустрічі, дозвіл додаткових телефонних розмов, незабаром скасування накладених комісій, дозвіл додаткових витрат на їжу та предмети першої необхідності, гроші до 15% мінімальної заробітної плати [8, с. 366].

Практика бере свій початок з 18 століття (Австралія, кримінальна колонія острова

Норфолк) почала розвиватися система страти, коли тривалість ув'язнення не повинна сильно залежати від тяжкості вчиненого злочину, але залежить від інтенсивності бажання засудженого виправитися під час виконання покарання. Саме з метою виправлення засуджених актуальною є поява прогресивної системи призначення покарань, оскільки тривалість перебування у в'язниці, суворість умов тримання засудженого залежать від його поведінки, готовності виконувати вимоги влади, на думку деяких вчених, ще більше посилює велику залежність засудженого від керівництва установи.

Виникнення прогресивної системи пов'язують із серединою ХІХ століття, коли тюремна система Оберна втратила відчуття незалежності та була замінена прогресивною системою, яка, на думку вчених, була вперше запроваджена у Великій Британії та включала надання засудженим умовних відпусток за спецквитками, положення про скорочення строків покарання за сумлінну працю, надання права на побачення з родичами, відповідні права. Надалі ця система в Ірландії була дещо вдосконалена (за умови скорочення терміну покарання не тільки за сумлінну працю, а й за належну поведінку) і отримала назву «ірландська».

Зміна умов виконання вироку в бік поліпшення правового становища засуджених в одній і тій же кримінально-виконавчій установі повинна бути змістовною, чіткою, пов'язаною зі значними кількісними і якісними змінами щодо прав, свобод та законних інтересів засудженого, а отже, охоплювати всі сфери життєдіяльності засудженого в місцях позбавлення волі щодо: порядку придбання продуктів харчування та товарів першої необхідності в магазині; кількості посилок, зустрічей з рідними, розмов по телефону; можливості виїзду за межі установи.

Ставлення засуджених до систем призначення покарань залежить від ступеня асоціальної поведінки, правосвідомості та моральної деградації. Проте традиційно в спеціальних дослідженнях було показано, що переважна більшість жінок, засуджених до позбавлення

волі, не вчиняють порушень або окремі правопорушення є випадковими [9, с. 126].

Аналіз змісту цього інституту є невід'ємною частиною питання про правовий статус засудженого під час відбування покарання. Ефективність інституту щодо покращення умов тримання, визначена чинним кримінальним законодавством України, є слабкою.

Досвід інших країн показує, що зміна правового статусу засуджених, пов'язана з переходом на покращені умови тримання, може бути суттєвою, а тому може вважатися заохоченням їхньої сумлінної поведінки та ставлення до своєї праці, коли засуджений відбуває покарання у виді позбавлення волі.

Відповідно до завдань, поставлених кримінальним законодавством нашої країни, є підстави для визначення ознак реабілітації та реабілітації засудженого під час відбування покарання, і водночас як підстава для визначення рівня злочинності. реабілітації засуджених, сприяння розвитку ступеня припинення злочинності під час виконання покарань, а також створення можливостей для місцевих органів влади покращити умови тримання засуджених через певний термін, визначається законом. Щоб теоретично визначити це поняття, звернемося до його змісту та сутності.

Кожна демократична країна зобов'язана утверджувати і гарантувати права і свободи людини. Для належної реалізації цього обов'язку в національному законодавстві визначається комплекс відповідних правових норм. Серед них особливе місце належить стандартам, що стосуються проведення виборів, адже в будь-якій державі повнота влади може здійснюватись тільки з волевиявлення народу. Ці стандарти передбачають, що держава повинна брати на себе зобов'язання забезпечувати своїм громадянам право на участь у проведенні вільних виборів, не зазіхати на виборчі права та вживати заходів щодо їх реалізації.

Слід докласти всіх зусиль, щоб належним чином забезпечити реалізацію ефективності щодо виконання та відбування кримінальних покарань.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254k/96-вр>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
3. Богатирьов І.Г. Корекція поведінки засуджених жінок в установах виконання покарань. Чернігів, 2003. 168 с.
4. Міхлін А.С. Особистість засуджених до позбавлення волі та проблеми їх виправлення та перевиховання. Фрунзе, 1980. 200 с.
5. Лобжина Т.К. Права жінок, засуджених до позбавлення волі. *Збірник наукових праць* / за ред. Ю.В. Бауліна (гол. ред.) та ін. Харків, 2007. Вип. 14. С. 144–153.
6. Денисова Т.А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : щорічний бюлетень / за заг. ред. А.А. Музики. Київ, 2005. С. 324–332.
7. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
8. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2003. 366 с.
9. Бандурка О.М, Севастьянов В.П. Правове становище засуджених до позбавлення волі: документи та коментарі. Харків: Основа, 1997. 242 с.

References:

1. Constitution of Ukraine. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254k/96-вр> [in Ukrainian].
2. Criminal and Executive Code of Ukraine. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> [in Ukrainian].
3. Bogatyrev I.G. Correction of the behavior of convicted women in penal institutions. Chernihiv, 2003. 168 p. [in Ukrainian].
4. Mykhlin A.S. The personality of those convicted of deprivation of liberty and the problems of their correction and re-education. Frunze, 1980. 200 p. [in Kyrgyzstan].
5. Lobzhyna T.K. The rights of women sentenced to imprisonment. *Collection. Science works* / Ed. coll. : Yu.V. Baulin (chief editor) and others. Kh., 2007. Vol. 14. P. 144–153 [in Ukrainian].
6. Denisova T.A. The crisis of appointment, execution, serving of punishment in the form of deprivation of liberty for a certain period and ways to overcome it. *Problems of penitentiary theory and practice : Annual bulletin* / Zag. ed. Doctor of Law Sciences, Prof. A.A. Musicians. K., 2005. P. 324–332 [in Ukrainian].
7. Criminal Code of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
8. Merkulova V.O. A woman as a subject of criminal liability : Diss. ... dr. law of science. K., 2003. 366 p. [in Ukrainian].
9. Bandurka A.M., Sevastyanov V.P. Legal status of those sentenced to imprisonment: documents and comments. Kh. : Osнова, 1997. 242 p. [in Ukrainian].